

UOT.598.2/9**XƏZƏRİN CƏNUB-QƏRB SAHİLİNDƏ OTURAQ QUŞLARIN
TAKSONOMİK SPEKTRİ VƏ QORUNMASI****Ə.N.TAĞIYEV**
Bakı Dövlət Universiteti
tagiyev_eko@rambler.ru

2005-2013-cü illərdə Xəzərin cənub - qərb sahilində oturaq quşların taksonomik spektri və beynəlxalq saziş və konvensiyalara daxil edilmiş növlərin qorunma statusu araşdırılıb. Oturaq quşlar 12 dəstəyə, 29 fəsiləyə, 47 cinsə aid 63 növ təşkil edib. Bu quşlardan 2 növü global, 22 növü Avropa statusu ilə qorunur. Quşların 17 növü Ramsar, 14 növü SITES, 53 növü Bern, 16 növü Bonn konvensiyasının, 7 növü AEVA sazişinin tələblərinə uyğundur.

Açar sözlər: trofik, oturaq, miqrant, biotopik

Azərbaycan ətraf mühiti qorumaq üzrə beynəlxalq saziş və konvensiyalara qoşulmaqla üzərinə götürdüyü öhdəlikləri yerinə yetirmək üçün beynəlxalq səviyyəli tədqiqatlar aparmalıdır. “Bioloji müxtəlifliyin və onun genetik fondunun qorunması haqqında” (1,2) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 21 dekabr 2002-ci il tarixli sərəncamı (3), 2006-cı ildə Azərbaycanda biomüxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət planı, 2010-cu ildə bioloji müxtəlifliyin qorunmasına dair “Qəbələ bəyannaməsi” imzalanıb. Xəzərin cənub - qərb sahilinin quşların miqrasiya istiqamətində yerləşməsi çox diqqət tələb edir. Rusiyanın şimalından, Mərkəzi və Şimali Avropadan, Orta Asiyadan miqrasiya edən quşların bəziləri bu ərazidə qışılayır, qısa müddətli dincəlir və yemlənilir. Ərazidə qışılayan, miqrant və nəsil verməyə qayıdan quş populyasiyalarının oturaq növlərlə növdaxili və növlərarası münasibətlərinin trofik və biotopik cəhətdən öyrənilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Xəzərin cənub - qərb sahilində oturaq quşların taksonomik spektri və onların qorunma tədbirləri öyrənilməyib. Amma regionda təbii, antropik və antropogen faktorlar təsirsiz qalmayıb. Bunların bəzi aspekti son ədəbiyyatda qismən nəzərə alınıb: Q.T. Mustafayev (7,8,9,12), İ.R.Babayev (4, 5, 6), E.H.Sultanov (11) və Ə.N.Tağıyev (10).

Material və metodlar

Çöl tədqiqatları 2005 - 2013-cü illərdə marşrut üsulu ilə piyada, atla, mühərrikli və mühərriksiz qayıqlarla və avtomobillə aparılıb. Əsas məqsəd oturaq quşların növ tərkibini və beynəlxalq saziş və konvensiyalara daxil edilmiş növlərin qorunma statusunu araşdırmaq olub. Çöl işləri hər il yaz, yay, payız, qış fəsillərini əhatə etməklə müxtəlif vaxtlarda saat 9⁰⁰-dan 18⁰⁰-a kimi aparılıb. Quşların növ tərkibini müəyyən etmək üçün durbindən və Karl Zeys teleskopundan istifadə olunub. Tədqiqatlar biotopların hamısını əhatə edib (19 biotop).

Biotop № 1 Yulğun bataqlığı

Biotop № 2 Qamış bataqlığı

Biotop № 3 Cığ bataqlığı

Biotop № 4 Çəmənlik bataqlığı (müxtəlif otlar olan bataqlıqlar)

Biotop № 5 Quru yulğun cəngəlliyi

Biotop № 6 Quru qamış cəngəlliyi

Biotop № 7 Böyük Qızılağac körfəzinin akvatoriyası

Biotop № 8 Kiçik Qızılağac körfəzinin akvatoriyası

Biotop № 9 Xəzərin akvatoriyası

Biotop № 11 Sahil boyunca olan göllər, gölməçə və kanallar

Biotop № 12 Böyütkən cəngəlliyi

Biotop № 13 Adalar (kompleks biotoplar qrupu)

Biotop № 14 Yarım səhra, bozqır və yarıqanlar

Biotop № 15 Üzüm plantasiyaları

Biotop № 16 Meyvə bağları

Biotop № 17 Tarla və bostanlar

Biotop № 18 Kənd, qəsəbə, yollar və müvəqqəti tikililər

Biotop № 19 Köhnə platformalar

Nəticələr və onların müzakirəsi

Xəzərin cənub-qərb sahilində *Podicipediformes* dəstəsindən bir növ *Podiceps rufticollis*, *Pelecaniformes* dəstəsindən *Phalacrocorax* cinsinin iki növü *Phalacrocorax carbo*, *Ph.pygmaeus* oturaqdır. *Ciconiformes* dəstəsinin *Botaurus* cinsindən *B.stellaris*, *Nycticorax* cinsindən *N.nycticorax*, *Egretta* cinsindən *E.alba* və *E. garzetta*, *Ardea* cinsindən *A.cinerea-nı* ilin bütün fəsillərində görmək mümkündür. *Anseriformes* dəstəsinin *Tadorna* cinsinin *T.ferruginea* növü, *Anas* cinsindən *A.plathrhynchos*, *Falconiformes* dəstəsindən *Gircus cyaneus*, *Circus aeruginosus*, *Accipiter nisus*, *Buteo rufinus*, *Haliaeetus albicilla*, *Falco tinninculus* oturaq həyat tərzini keçirir. *Galliformes* dəstəsindən bir növ – *Francolinus francolinus*, *Gruiformes* dəstəsindən *Rallus aquaticus*, *Gallinula chloropus*, *Porphyrio porphyrio*, *Fulica arta* oturaqdır. *Charadriiformes* dəstəsindən *Vanellus vanellus*, *Tringa ochropus*, *Tringa totonus*, *Larus ridibundus*, *Larus cachinnans*, *Columbiformes* dəstəsindən *Pterocles orientalis* və *Columba livia* oturaq növlərdir. *Strigiformes* dəstəsindən *Athene noctua*, *Co-*

rasiformes dəstəsindən *Alcedo atthis*, *Passeriformes* dəstəsindən *Galerida cristata*, *Galandrella cinerea*, *Calandrella rufescens*, *Melanocoryfa calandra*, *Motasilla alba*, *Sturnus vulgaris*, *Carrulus glandarius*, *Pica pica*, *Corvus cornix*, *Cinclus cinclus*, *Erithacus rubecula* *Turdus merula*, *Turdus philomelos*, *Aegthelos caudatus*, *Remiz pendulinus*, *Remiz macronyx*, *Parus ater*, *Parus caeruleus*, *Parus major*, *Sitta europaea*, *Certhia familiaris*, *Passer domesticus*, *Passer hispaniolensis*, *Passer montanus*, *Fringilla coelebs* *Serinus pusillus*, *Chlorus chlorus*, *Carduelis carduelis*, *Emberiza calandra*, *Emberiza schoeniculus* oturaq yaşayır.

№	Növlər	Qlobal mühafizə statusu	Avropa mühafizə statusu	Ramsar	SITES 1 və 2	Bern 2 və 3	Bonn	AEVA
1	<i>Podiceps ruficollis</i>		S	+		+		
2	<i>Phalacrocorax carbo</i>		S	+		+		
3	<i>Phalacrocorax pygmaeus</i>	NT	S	+		+	+	+
4	<i>Botarus stellaris</i>		H	+		+	+	+
5	<i>Nycticorax nycticorax</i>		H	+		+		
6	<i>Egretta alba</i>		S	+		+		
7	<i>Egretta garzetta</i>		S	+		+		
8	<i>Ardea cinerea</i>		S	+		+		
9	<i>Tadorna ferruginea</i>		VU	+		+	+	+
10	<i>Anas platyrhynchos</i>		S	+		+	+	+
11	<i>Circus cyaneus</i>		H		+	+	+	
12	<i>Circus aeruginosus</i>		S		+	+	+	
13	<i>Accipiter nisus</i>		S		+	+	+	
14	<i>Buteo rufinus</i>		VU		+	+	+	
15	<i>Haliaeetus albicella</i>	NT	R		+	+	+	
16	<i>Falco tinnunculus</i>		D		+	+	+	
17	<i>Francolinus francolinus</i>		D			+		
18	<i>Rallus aquaticus</i>		S	+		+		
19	<i>Gallinula chloropus</i>		S	+		+		
20	<i>Porphyrio porphyrio</i>		L	+		+		
21	<i>Fulica atra</i>		S	+		+	+	+
22	<i>Vanellus vanellus</i>		VU	+		+	+	+
23	<i>Tringa ochropus</i>		S	+		+	+	+
24	<i>Tringa totonus</i>		D	+		+	+	+
25	<i>Larus ridibundus</i>		S	+		+		
26	<i>Larus cachinnans</i>		S	+		+		
27	<i>Pterocles orientalis</i>		D			+		
28	<i>Columba livia</i>		S			+		
29	<i>Streptopelia decaocto</i>		S			+		

30	<i>Asio flammeus</i>		H		+	+		
31	<i>Athene noctua</i>		D		+	+		
32	<i>Strix aluco</i>		S		+	+		
33	<i>Alcedo atthis</i>		H		+			
34	<i>Galerida cristata</i>		H		+			
35	<i>Calandrella cinerea</i>		D		+			
36	<i>Calandrella rufescens</i>		D		+			
37	<i>Melanocorypha calandra</i>		D		+			
38	<i>Motacilla alba</i>		S			+		
39	<i>Sturnus vulgaris</i>		S			+		
40	<i>Garrulus glandarius</i>		S			+		
41	<i>Pica pica</i>		S					
42	<i>Corvus cornix</i>		S					
43	<i>Cinclus cinclus</i>		S			+		
44	<i>Erithacus rubecula</i>		S			+	+	
45	<i>Turdus merula</i>		S			+	+	
46	<i>Turdus philomelos</i>		S			+	+	
47	<i>Aegithalos caudatus</i>		S			+		
48	<i>Remiz pendulinus</i>		S			+		
49	<i>Remiz macronyx</i>		S			+		
50	<i>Parus ater</i>		S			+		
51	<i>Parus caeruleus</i>		S			+		
52	<i>Parus major</i>		S			+		
53	<i>Sitta europea</i>		S			+		
54	<i>Certhia familiaris</i>		S			+		
55	<i>Passer domesticus</i>		D			...		
56	<i>Passer hispaniolensis</i>		S			+		
57	<i>Passer montanus</i>		D			+		
58	<i>Fringilla coelebs</i>		S			+		
59	<i>Cerinus pusillus</i>		S			+		
60	<i>Chlorus chlorus</i>					+		
61	<i>Carduelis carduelis</i>		S			+		
62	<i>Emberiza calandra</i>		D			+		
63	<i>Emberiza schoeniculus</i>		S			+		

Cədvəldən göründüyü kimi, Xəzərin cənub-qərb sahilində oturaq quşlardan *Phalacrocorax pygmaeus*, *Haliaeetus albisella* dünya üzrə təhlükəyə yaxın növ, *Botarus stellarus*, *Nycticorax nycticorax*, *Circus cyaneus*, *Asio flammeus*, *Alcedo atthis*, *Galerida cristata* Avropa üzrə keçmişdə azalıb sayı hələ də bərpa olunmayanlara, *Falco tinnunculus*, *Francolinus francolinus*, *Tringa totanus*, *Pterocles orientalis*, *Athene noctua*, *Calandrella rufescens*, *Melanocorypha calandra*, *Passer montanus*, *Emberiza calandra* Avropa üzrə sayı azalan növ, *Tadorna ferruginea*, *Buteo rufinus*, *Vanellus vanellus* Avropa

üzrə təhlükəyə həssas növ, *Porphyrio porphyrio* Avropa üzrə kiçik ərazidə toplaşan növ və qalan oturaq növlərin hamısı Avropa üzrə qorunmayan növ statusuna daxildir.

Xəzərin cənub-qərb sahilində oturaq quşlardan 17 növü Ramsar, 14 növü SİTES, 53 növü Bern konvensiyasına görə qorunur. Bonn konvensiyası ilə qorunan oturaq quşlara 16 növ, AEWA sazişinə görə isə 7 növ quş daxil edilib. Azərbaycanın Qırmızı kitabının II nəşrinə oturaq quşlardan 4 növü daxil edilib: (*Buteo rufinus*, *Haliastur albicollis*, *Francolinus francolinus*, *Porphyrio porphyrio*).

Beləliklə, Xəzərin cənub-qərb sahili su-bataqlıq quşlarının əsas yeri kimi beynəlxalq əhəmiyyətə malikdir. Qızılağac körfəzi və Kürün deltası isə biotopların müxtəlifliyinə görə daha zəngindir. Zəngin yem ehtiyatının və biotopların olması bu ərazidə oturaq quşların bəzi növlərinin çoxalma mövsümü ərzində bir neçə dəfə nəsil verməsini mümkün edir. Bioloji müxtəlifliyin və genetik fondun qorunub saxlanması üçün bu ərazilərin flora və faunasının öyrənilməsinə böyük ehtiyac vardır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının ətraf mühitinə dair qanunlar toplusu/ H.S.Bağırovun redaktəsi ilə. Bakı: El–Alliance, 2002, I c., 404 s.
2. Azərbaycan Respublikasının ətraf mühitinə dair qanunlar toplusu/ H.S.Bağırovun redaktəsi ilə. Bakı: El–Alliance, 2002, II c., 424 s.
1. Bağırov H.S. İlham Əliyevin uğurlu ekoloji siyasəti. Bakı: Şərq-Qərb, 2008, 399 s.
3. Babayev İ.R., Əsgərov F., Əhmədov F. “Bioloji müxtəliflik. Xəzərin Azərbaycan hissəsinin suda üzən quşları. Bakı: Nurlar, 2007, 136 s.
4. Babayev İ.R. Xəzər dənizinin Cənub-Şərqi Şirvan düzünə həmsərhəd hissəsində qışda suda üzən quşların növ tərkibi, sayı, yayılması və onlara təsir edən amillər// Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyətinin əsərləri. I c., Bakı: Elm, 2008, s.601-606.
5. Babayev İ.R. Xəzərin Abşeron-Qobustan sahil zolağında qışda sudaüzən quşların əsas toplanma yerləri, sayı və onlara təsir edən amillər// Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyətinin əsərləri. I c. Bakı: Elm, 2010, s.816-824.
6. Mustafayev Q.T., Sadıqova N.A. Azərbaycanın quşları (təyinedici). Bakı: Çarşıoğlu, 2005, 419 s.
7. Mustafayev Q.T., Sadıqova N.A. Azərbaycan faunasının taksonomiyası və coğrafiyası (onurğalılar) Bakı: BDU, 2011, 207 s.
8. Mustafayev Q.T., Babayev İ.R. Quşların qorunması. Bakı: Elm, 2012, 255 s.
2. Tağıyev Ə.N. Cənubi Xəzərin qərb sahilində quşların biotopik yerləşməsi. Azərbaycan zooloqlar cəmiyyətinin əsərləri. III c. Bakı: Elm, 2011, s.308-315.
3. Sultanov E., Kərimov T. Azərbaycan ornitofaunasının Beynəlxalq saziş və konvensiyalara daxil edilmiş quş növləri. Bakı, 2007, 107 s.
4. Мустафаев Г.Т. Взаимосвязи позвоночных животных и людей. Баку: Элм, 2012, 268 с.

ТАКСОНОМИЧЕСКИЙ СПЕКТР И ОХРАНА ОСЕДЛЫХ ПТИЦ ЮГО-ЗАПАДНОГО ПОБЕРЕЖЬЯ КАСПИЯ

А.Н.ТАГИЕВ

РЕЗЮМЕ

В 2005-2013 гг. были исследованы популяции оседлых птиц юго-западного побережья Каспия. Установлены таксономический спектр и охранный статус видов птиц, включенных в международные конвенции и соглашения. Зарегистрированы 12 отрядов, 29 семейств, 47 родов и 63 видов птиц указанного региона. Из указанных птиц 2 вида имеют глобальный, а 22 европейский охранный статус; 17 видов охраняются по Рамсарской конвенции, 14 – SITES, 53 видов – по Бернской, 16 видов по Боннской конвенции, 7 видов – АЕВА.

Ключевые слова: трофический, оседлый, мигрант, биотопический

TAXONOMIC SPECTRUM AND CONSERVATION STATUS OF BIRDS LOCAL IN THE SOUTH-WESTERN COAST OF THE CASPIAN SEA

A.N.TAGHIYEV

SUMMARY

During the years 2005-2013 the local bird populations on the south-western coast of the Caspian Sea were explored. The spectrum of bird species and their conservation status also due to the international conventions and agreements was clarified. 12 orders, 29 families, 47 genres and 63 species of local birds were listed. Two bird species have a worldwide and 22 species have a European conservation status. In addition, 17 species are protected according to the Ramsar Convention, 14 species under CITES, 53 species under the Bern and 16 species under the Bonn conventions, and 7 species under the AEWAA agreement.

Key words: trophic links, settled, migrant, habitat

Redaksiyaya daxil oldu: 24.04.2014-cü il.

Çapa imzalandı: 11.06.2014-cü il.